

ACC. N:R M. 13400: 1-5.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Landskap: Småland Upptecknare: E. A. Hartman, Vissefjärda
Härad: S. Möre Berättare: " " "
Socken: Vissefjärda Berättarens yrke: folkskollärare
Uppteckningsår: 1954 Född år 1888 i Vissefjärda

Hornskedar och andra föremål av horn. s. 1-5. LUF 86.

ACC. N:R M. 13400:/.

Hornskedar och andra föremål av horn(L U F 86).

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Luf. 86
/

I mitt hem, en ganska stor bondgård i Fåglasjö, Vissefjärda socken, användes skedar av olika sorter samt av skilda material. Sålunda förekom bl.a. träskedar, tillverkade av såväl glasbjörk som av al, dock inte så mycket under min uppväxttid på 1890-talet som decennierna före. Då för tiden - alltså på 1870-talet t.ex. - användes i vardagslag vid måltiderna träskedar av vanlig typ, d.v.s. skedblad av oval form, men dessutom hade man större skedar av trä med cirkelrunt skedblad. Denna skedtyp hade man huvudsakligen till att skumma av grädden av mjölkfaten, ta upp smör med ur kärnan, skumma av med vid syltkokning och buljongkok m.m. De var också lämpade för att vid grötkokning skrapa opp resterna ur grytan. Ännu större skedar fanns, men då är man inne på kapitlet om slevar.

Jag hörde som barn omtalas, att i en del hushåll, där man dagligen använde träskedar vid måltiderna, dukade t.ex. fram gröt och mjölk till kvälsmålet på så sätt, att man hade gröten i ett ler- eller träfat och likaledes mjölken för alla i ett fat. Vid varje matplats lades fram en l.

ACC. N:R M. 13400:2.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

träsked, och så tog man en sked gröt i det gemensamma fatet samt dop-
pade därefter den i det gemensamma mjölkfatet. Efter måltiden torkade
var och en av sin sked - skedarna var av olika träslag eller av olika
format eller utseende, så att man lätt kunde känna igen vilken som var
vilkens - med tröjsnibben eller förkläd, varefter man la ner dem i den
gemensamma lådan i det stora slagbordet. Däremot torde det icke vid ti-
den i fråga - 1870-talet - icke ha förekommit, att dagsverkare hade med
sig egen sked vid måltiderna hos bönderna.

Angående hornskedar minns jag inga sådana från mitt hem, och om
dylika använts tidigare än 1890-talet, så hade de vid denna tidpunkt
alldeles kommit ur bruk.

De första skedarna av metall, såväl matskedar som kaffeskedar, var
gjorda av pressad bleck samt förtennta. De var av rätt tunn plåt, var-
för de var "vanstarka", d.v.s. av dålig hållbarhet. De böjdes lätt, och
bet man i skedbladet, deformerades detta lätt. Senare kom liknande skedar
i handeln men av tjockare material och sålunda mera hållbara men dyra-
re. Efter dessa sorter fick man aluminiumskedar, som var snygga och lät-
ta ^{och} lätta att bryta av, om man inte var försiktig. De billigaste ske-

ACC. N:R M. 13400:3.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

darna av bleck köptes vanligen på marknader i orten, men de fanns även naturligtvis i handelsbodarna, i stad såväl som på landsbygden. Detta om metallskedar gäller alltså i slutet av 1800- och början av 1900-talet.

Beträffande hornarbeten av annat slag än skedar, så hade vi i mitt hem användning för sådana, t.ex. fjälhorn vid slakt. Andra sorter såg jag i andra personers ägo, t.ex. snusdosor, kruthorn, kammar samt knappar. Snusdosor och kruthorn gjordes av händiga personer till husbehov i hemmet, aldrig till avsalu. Botten och lock i snusdosan var av trä, och i locket till den satt en läderstropp att dra i, när dosan skulle öppnas. Kruthornets botten var av trä, likaledes proppen, som i sin undre ände hade en smal nål, som användes till att rensa cylinderns fänghål med vid laddning. Man brukade ju denna tid i min hembygd endast mynningsladdare, bössor och pistoler, så att kruthorn fanns i alla hem, där skjutvapen av nämnda sort begagnades. Naturligtvis fanns de här nämnda även att köpa på marknader eller i bodar, men tendensen hos traktens inbyggare i gamla tider var vid anskaffandet av nödvändiga artiklar: göra dem själv, kasta inte ut pengar onödigtvis, blir sakerna inte så vackra så blir de i alla fall lika bra och så - billiga!

3.

ACC. N:R M. 13400: 4.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

le Råmaterialet, horn av nötkreatur, var lätt tillgängligt, om man vil-
(i hemmet tillverka saker av horn, ty årligen slaktades vid varje gård
ett större fåkreatur. Man utvalde då horn av lämpligaste form, sågade ut
ämnena till dosor och fjälhorn. Genom kokning gjordes de mjuka, varefter
man med kniv karvade till ämnena i lagom tjocklek samt satte dem i nå-
gon press för att få bästa form. Likaledes förfors i fråga om kruthorn.
Sedan ämnena torkat ordentligt, började putsningen med fil eller glasbit
och allra sist gneds utanpå med aska för att få fin glans.

Nu är att märka, att i min hemtrakt icke fanns professionella horn-
hantverkare, utan man gjorde, som tidigare nämnts, sakerna utan att ha va-
na, alltså "yxade till" efter bästa förmåga. De blev trots detta ganska
bra och fyllde sitt ändamål lika fint som om man köpt dem av utlärda
hornmakare.

Det kan även nämnas, att alla kammar under 1890-talet, som fanns i
mitt hem, var inköpta av judar eller andra gårdfarihandlare eller på en
marknad i orten eller, som senare förekom, i närmaste handelsbod. Dessa
kammar var, troligen, mera fabriksmässigt gjorda, likaså hornknappar, som
inköpts på ovannämnda sätt.

ACC. N:R M. 13400:5.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Rörande tillverkningen av kammar och knappar, så kunde man tydligt på produkterna se, att ämnena utsågats ur råa, ej kokta horn. Fabricering av dylika saker har icke, mig veterligt, förekommit inom Vissefjärda. En dosmakare har jag hört talas om i en annan del av socknen, men här rörde det sej om tillverkning av näverdoso^r, sk. "hurror", mest, med trä till lock och botten i stil med förut omtalade hemmagjorda horndoso^r. S.k. vävskedsknallar, huvudsakligen från Sunnerbo härad, var rätt vanliga på 1890-talet och några år framåt, ävensom andra "knallar" av skilda slag. De som inte själv kunde tillverka hornvaror, hade därför lätt att anskaffa dylika, när de kringvandrande handelsmännen gick omkring i alla byar och besökte alla stugor.

De gamla hornskedarna avlöstes alltså av trä- och metallskedar, horndoso^rna utträngdes mer och mer av näverdito, som var billigare, kruthorn blev obehövliga, när bakladdningsgevären infördes, kammar av horn avlöstes av dylika av celluloid och metall, i dessa yttersta dagar av plast, och när man fick hemköttkvarnar, så lades de gamla fjälhornen på hyllan. Dosor och fjälhorn av horn är ännu tillfinnandes här och var, likaså kruthorn, men hornknappar och -kammar är däremot försvunna.-